

Gedachten over aandacht in onderwijs en nog wat aanverwante gebieden

De klop van het hart

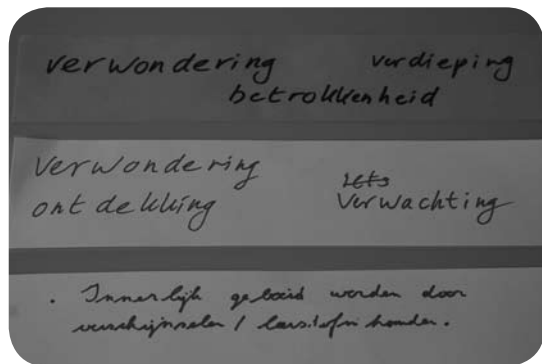
Aandachtig kijken, aandachtig luisteren, de werkelijkheid en elkaar respecteren. En dan soms helemaal verrukt zijn. Op adem komen. Levenswijsheid opdoen. Erbij stilgezet worden hoe de dingen zouden moeten zijn. Daarover gaat deze bijdrage die Bert Kalkman tijdens de conferentie voorlas. Een doorkijkje naar diepe leerervaringen door de ogen van leerlingen, dichters, componisten en de auteur zelf.

Wolken

Het was een vrolijke drukte die morgen op het schoolplein. Kinderen renden heen en weer, op zoek naar een mooie aansprekende wolk. 'Hoe is het om onder de wolken te zijn?' Met deze vraag was alles begonnen. Het was niet de eerste keer deze week dat ze nauwkeurig naar de wolken keken. Met het puntje tussen de tong deden ze hun uiterste best 'hun eigen wolk' met de verfkwast op het papier vast te leggen. Nee, zo iets doe je niet binnen in het klaslokaal, zo iets doe je buiten. En als je het koud krijgt, doe je gewoon je capuchon op.

'Hoe is het om onder de wolken te zijn?' Groep 5 zit binnen in de klas en kijkt naar foto's van wolkenluchten. Een donkere wolkenlucht met daarbovenuit een gouden rand kijkt als het ware de kinderen aan. 'Verliefd', zegt een jongen.

'Leg eens uit?', vraagt de lerares. 'Nou ja, kijk eh ..., het is zo mooi die zilveren eh, die mooie rand. Dat kan ik gewoon niet tegenhouden. Dat gaat eh, hier eh, naar binnen.' De leerling wijst op z'n hart. 'Het doet me denken aan God, die donkere wolk, die mooie rand. Dat kan ik niet tegenhouden en daarom zei ik verliefd.' Over wolken gesproken! Daar is voor deze leerling de vanzelfsprekendheid wel vanaf. En de anderen? Nou, die luisterden en zagen het opeens ook. 'Dat is mooi!'¹

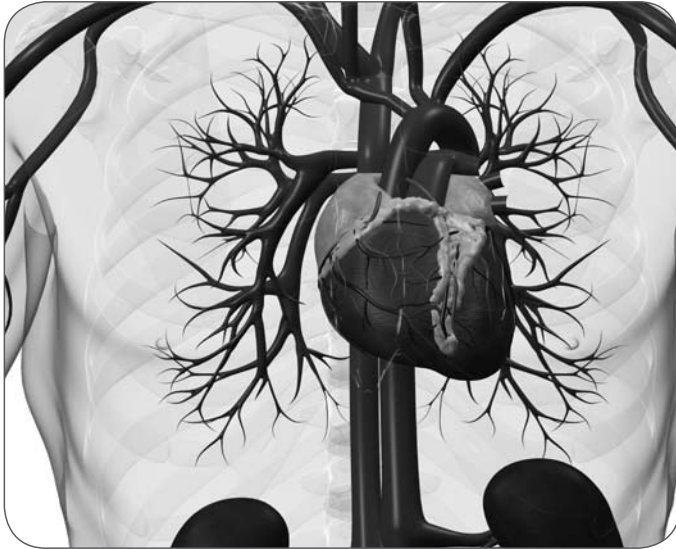

Hart

'Waar kun je de klop van je hart voelen?' In een eerste reactie grijpen de leerlingen naar de pols. Maar dat blijkt nog niet mee te vallen. 'Hier moet je je hart toch kunnen voelen?' 'Ja, dat is ook zo, maar je kunt beter aan de buitenkant voelen.' Na enige tijd blijkt dat het niet alleen bij de polsen voelbaar is, maar ook in de hals, bij het hart zelf en ook bij de enkels. Niet overall is de klop overigens even voelbaar

aanwezig. 'Hier voelt het veel zachter! Zou-ie daar zachter gaan?'

Niet veel later buigen jonge onderzoekers, gestoken in witte schorten en met latex handschoenen aan, zich over een echt varkenshart. Met chirurgische precisie worden de harten geopend. 'Dus zoiets

zit er ook bij mij van binnen? Wow, dat is echt geweldig!'; 'Dus dat hebben ze bij m'n neefje gerepareerd, toen-ie aan z'n hart geopereerd is? Ongelooflijk!'

Op nog weer een later moment rennen leerlingen rondjes over het plein. Hijgend komen ze aangerend. 'Kom, vlug je hartslag meten.' Klop, klop. Tot verbazing van de leerlingen gaat het soms wel meer dan 120 keer per minuut. 'Dat is veel meer dan aan het begin'; 'Toen ging het maar 81 keer per minuut'; 'Dat gaat snel zeg.' Verwondering alom wanneer de ontdekking gedaan wordt dat inspanning, ademhaling en hartslag zo nauw met elkaar verbonden zijn. Wonderlijk gemaakt! Achtelooos spreken

over een 'nieuw hart' zal vanaf nu wel tot het verleden behoren.²

Magneet

'Hè, hè...' Met een zekere nonchalance wurmt de havo 3-groep zich door de deur. Tassen rollen over de grond en slungelige lijven strekken zich uit over de tafels. 'Wat gaan we eigenlijk doen?', vraagt iemand. 'In ieder geval de tafels aan de kant en een kring maken', is het antwoord. Wanneer 50 minuten later de bel het einde van de les aankondigt, zegt een leerling: 'Is het al voorbij? Hoe kan dat nou?' 28 Jongens en meiden gebogen over een magneet, gewoon een magneet onder een perspexglasplaatje met daarop een wit papier met wat

ijzervijsel. 'Aan de uiteinden kleeft het harder, daar gaat het allemaal overeind staan'; 'In het midden is het minder, daar wordt van beide kanten even hard getrokken en dan gaat het plat'; 'Hoever gaan die lijnen eigenlijk?' Verbazing alom wanneer ze ook 'in de lucht' blijken te zijn. 'Weet u', zegt een meisje na afloop, 'eigenlijk hou ik niet van dit vak. Maar nu mochten we het zelf bedenken en in onze eigen woorden zeggen. Dan gaat het ook beter. Je wordt er ook rustig van.'³

Verwondering

De leraar ziet zijn leerlingen gaan, moe en opgeladen tegelijk. Het richten van de aandacht gaat niet vanzelf, daar moet je wel iets voor doen. Toch hebben ze echt

wel iets meegenomen, ieder op zijn eigen manier. Even zweeft hem het beeld van Galilei (1564-1642) voor de ogen, toen deze aan het begin van de zeventiende eeuw in een brief zijn verwondering uitte

over wat ze gezien hebben? Waarom eigenlijk niet? Het is de verwondering van het gegrepen worden in plaats van zelf de handen uit te strekken en de wereld naar mij toe te trekken als was het mijn

'... gegrepen worden in plaats van zelf de handen uit te strekken en de wereld naar mij toe te trekken als was het mijn eigendom.'

over wat hij aan de hemel had ontdekt: 'Ik ben vol verwondering over wat ik heb ontdekt en ik ben God oneindig dankbaar dat Hij mij verwaardigd heeft dit eeuwenlang onbekende wonder mij te laten ontdekken.'⁴

Zou het kunnen dat leerlingen, zonder het zich bewust te zijn, net als Galilei iets van verwondering hebben opgedaan

eigendom. Het is iets wat je overkomt, wat over je heen komt en je emotioneel en mentaal aanraakt. Net zoals dat spontaan kan gebeuren bij het zien van een kunstwerk, het lezen van een boek, het luisteren naar muziek of wanneer je oog valt op de eerste madeliefjes die zich tussen het gras doorwurmen. Het is de reciprociteit, de wederkerigheid,

Reactie bezoeker

Zelf verderkomen als leerkracht

'De hoofdlijn van deze twee dagen was dat iedereen probeerde zelf verder te komen als leerkracht. Dat hebben we op een heel geconcentreerde manier gedaan, een manier die niet zoveel met didactiek, maar vooral met pedagogiek te maken heeft. Maar didactiek kan volgens mij ook helemaal niet zonder pedagogiek. Die is nodig om leerlingen aan te spreken en te bereiken, maar natuurlijk ook om ze goed voor te bereiden op de maatschappij. Dat geldt ook voor het exempel Fairtrade trouwens. Hans van Crombrugge benadrukte het belang van het geven van onderwijs op een relationele basis: open zijn voor de schepping en voor de Ander, uit liefde. Bij Kees Both, in het Jenaplanonderwijs, gaat het uiteindelijk om dezelfde dingen. Kinderen krijgen daar les in een omgeving waar je niet wordt afgeleid door de civilisatie. Beiden legden er de vinger bij hoe je onderwijs geeft dat écht kwaliteit heeft, waar kinderen niet oppervlakkig leren, maar de dingen écht leren begrijpen. Ik vind het heel mooi om te zien dat zij, ieder in hun eigen omgeving, bezig zijn met dingen waar ik me ook altijd voor heb ingezet en nog inzet en dat de mensen op de conferentie dit herkennen en verder willen uitdiepen. Dat heeft alles te maken met je identiteit en met verantwoordelijkheid tegenover de Schepper, de God van Abraham.'

Peter Buck, emeritus hoogleraar aan de Pädagogische Hochschule te Heidelberg

niet in de daad of de houding, maar in het wezen van het verschijnsel zelf die zich hier manifesteert. Het is niet de scherpe of analyserende blik die deze ervaring mogelijk maakt. Het is de open, ontvankelijke houding die 'het andere' in de gelegenheid stelt zich te manifesteren, zich als eenheid aan ons te tonen.⁵ Alsof we samen met de Vlaamse priester en dichter Guido Gezelle (1830-1899)⁶ luisteren naar het ruisen van het ranke riet:

*O! 't ruisen van het ranke riet!
hoe dikwijls, dikwijls zat ik niet
nabij de stille waterboord,
alleen en van geen mens gestoord,
en lonkte 't rimplend water na,
en sloeg uw zwakke stafjes ga,
en luisterde op het lieve lied,
dat gij mij zongt, o ruisend riet!*

Gespannen verhouding

Aandacht, attentie, opmerkzaamheid, even een moment waarop er niet aan andere dingen gedacht wordt. Oneindig waardevol voor wie weet heeft van even stilstaan. Het valt niet mee ons bewust te zijn dat het onze wijze van leven is die het wel of niet mogelijk maakt persoonlijk, maar ook samen met de leerlingen dit soort ervaringen op te doen. Veel vaker vergaat het ons zoals Gezelle ook schrijft:

*O! 't ruisen van het ranke riet!
hoe menig mens aanschouwt u niet
en hoort uw zingend' harmonij,
doch luistert niet en gaat voorbij!
voorbij alwaar hem 't herte jaagt,
voorbij waar klinkend goud hem plaagt;
maar uw geluid verstaat hij niet,
o mijn beminde ruisend riet!*

Of terug naar de tijd van Galilei, maar dan in het Amsterdam van de zeventiende

eeuw, waar Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621) als componist het aan de abt Philippe Desportes (1546-1606) toegeschreven sonnet 'Nooit bezitten en altijd verlangen ...' van zijn fijnzinnige muziek voorziet. 'Wanneer je naar deze muziek luistert, realiseer je je dat alles klopt. Alle woorden, alle zinnen, alle sferen krijgen hun ware gedaante, hun ware zeggingskracht die opgesloten zit in de muziek zelf' (Van der Kamp, 2008).⁷ En toch, wie de tekst op zich in laat werken, ontdekt de gespannen verhouding tussen de schoonheid van de muziek enerzijds en het onrustige streven van ons mensen anderzijds. Hoe zou het ook anders kunnen in de wereld waarin wij leven?

*Nooit bezitten en altijd verlangen,
daarmee heeft te maken die van het
aardse houdt:
hoe meer hij in eer en rijkdom wentelt,
hoe meer men hem nog ziet wensen.*

*Hij geniet niet van wat reeds van hem is,
hij wil dat van een ander, dat is het
aanbidden waard.*

*Wanneer hij alles heeft, heeft hij dus
eigenlijk niets:
Want in 't bezit van 't al, begeert hij nog
alles.*

Gele ster

Het werd stil. De leerlingen keken elkaar wat ongemakkelijk aan. Ze wisten het wel van elkaar: het was ze niet meegevallen met een gele ster op apart gezet te worden achter in de klas. 'Ik ben blij dat ik het niet was. Dat had ik niet leuk gevonden', zei er een. 'Ik voelde me echt buiten gesloten', zei iemand die achter in de klas gezeten had. Het was een intensieve middag geweest met Anne Frank.⁸ Soms waren er die momenten als bij Guido Gezelle, die

zat 'nabij de stille waterboord'. Maar even abrupt kon er sprake zijn van 'hoe menig mens aanschouwt u niet en hoort uw zingend harmonij, doch luistert niet en gaat voorbij.' Of ze vergaten te genieten van wat reeds bezit geworden was en de onrust dreef hen voort.

Het werk van de leraar gaat op en neer en is als dat van de dichter en de componist. Ambachtsman en kunstenaar tegelijk, op zoek naar de harmonie, de verdieping, de verstilling die vluchtig als de wind en het licht komt en gaat.

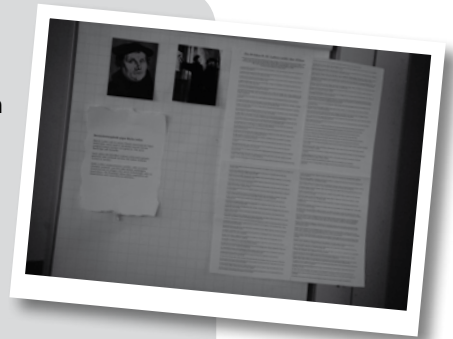
Maar nu keken ze elkaar aan, duidelijk niet op hun gemak. Het ging niet meer over vijftien jaar geleden, maar over nu! Over hun eigen leven, over hoe zij met elkaar omgingen. Opeens klonk het: 'Ja, met jou doen we dat ook wel eens. Dan mag je niet met ons meedoen.' Een roodharige prepuber kijkt ietwat verlegen naar beneden. 'Ja, dat is zo ... Dan voel ik net zoiets als waar Anne over schreef, maar toch ben ik ook niet altijd even aardig.' Het was mooi geweest, tijd om te stoppen.

Reactie bezoeker

Volmondig ja

'Op 14 en 15 april werd in Biezenmortel een inspirerende conferentie georganiseerd over exemplarisch onderwijs. Twee dagen lang werken aan bezinning op de vraag hoe onderwijsinhouden betekenisvol kunnen worden overgebracht op leerlingen. De vraag die ik mijzelf stelde was: zouden wij exemplarisch onderwijs kunnen gebruiken in de toerusting en vorming van onze leerlingen? Voor de conferentie zou ik gezegd hebben: "Dat wordt lastig", maar na de conferentie denk ik er anders over. Adri Moerdijk, docent natuurkunde op het Calvijn College, liet overtuigend zien hoe je leerlingen kunt boeien met het onderwerp trillingen bij geluid. Vooral de wijze waarop hij het onderwerp bracht via zijn exemplen deed bij mij een wissel omgaan. Janine Dankers van het Wartburg College gaf in een mooi mini-exemplen aan hoe je Maarten Luther kunt inzetten in een 2 vmbo-klas. Daar omheen werden diverse lezingen en workshops gehouden waardoor ik de bovenstaande vraag na 14 en 15 april volmondig met ja kan beantwoorden.'

Henk Westerink, directeur havo, lyceum en tto Jacobus Fruytier

Ambachtsman, kunstenaar, opvoeder, wegwijzer, vakman. Geen mooier, veelzijdiger (be)roep(ing) dan dat van leraar.

Leraar en leerling tegelijk

'Kun je leren?', vroeg de rabbi aan een zelfverzekerde jongeman. 'Ja', was het antwoord. 'Weet je wat de betekenis van het woord Thora is?', vroeg de rabbi verder. De jongeman zweeg. 'De betekenis van het woord Thora', zei rabbi Mendel, is: "Het onderwijst." Maar jij denkt dat je alles zelf kunt leren. Daarom heeft de Thora je nog niets geleerd.⁹

Gelukkige leerlingen die leraren hebben die zich niet verliezen in lege vormen van zelfwerkzaamheid, maar erin slagen daar een verwachtingsvolle aandacht voor in de plaats stellen. Wanneer dit lukt, ontstaat de bezieling, kan het binnendringen in de persoon van de leerling en kijkt deze als het ware de echte wereld, met de echte vragen in het gelaat.¹⁰ Dan wordt niet alleen de leerling onderwezen, maar laat de leraar zich ook onderwijzen; leraar en leerling tegelijk!

Vragenderwijs

Ik vroeg
wie is
de goudsmid van de zon,
wie gaf
de sterren de ruimte,
wie plantte
de maan
in het veld van de nacht?
Ik vroeg
wie gaf
visie aan mijn ogen,
kleur aan het gras,
toonhoogte aan de vogels?
Wie
heeft het denken bedacht?
Wie
het luisterend oor?
Wie
heeft het zinspelen
in de mond gelegd?
Zeg het mij
met zijn woorden.
Want voor hem
klopt een hart
in mijn keel.¹¹

Noten

¹ Impressie naar aanleiding van observaties in twee basisscholen in drie groepen 5 en één groep 6.

² Impressie naar aanleiding van observaties in twee basisscholen in twee groepen 7 en één groep 8.

³ Impressie naar aanleiding van observatie in een havo 3-klas op een school voor voortgezet onderwijs.

⁴ Galilei, G. (1609). In een brief aan een vriend waarin hij verslag doet van zijn nachtelijke waarnemingen aan de hemel, nadat hij op basis van een Hollands ontwerp een sterrenkijker had vervaardigd.

⁵ Buber, M. (1998). *Ik en Jij*. Utrecht: Erven J. Bijleveld, pp. 142-148.

⁶ Gezelle, G. (1996). O 't ruisen van het ranke riet. In *Aleer het licht ten avond raakt*. Kampen:

De Groot Goudriaan, p. 65.

⁷ Kamp, H. van der (2008). Sweelinck, de madrigalist. In *Het Sweelinck Monument – Complete Vocale Werken* Deel 1. San Lorenzo de El Escorial: Glossa, pp. 53-92.

⁸ Impressie naar aanleiding van de uitvoering van het exemplaar Anne Frank in een basisschool, groep 8.

⁹ Buber, M. (1949). *Die Erzählungen der Chassidim*. Zürich, p. 759.

¹⁰ Wagenschein, M. (1970). *Ursprüngliches Verstehen und exaktes Denken* 1. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, pp. 464-468.

¹¹ Zijlstra, J. (2007). Vragenderwijs. In *God in gedichten*. Tiel: Lanno, p. 21.

Drs. Bert Kalkman is lector exemplarisch onderwijs bij Driestar Hogeschool.

Reactie bezoeker

Verbinding van aandacht en spiritualiteit

'De combinatie van goede lezingen, praktische workshops en waardevolle ontmoetingen maakten dat ik met goede herinneringen terugdenk aan de conferentie. Met name de verbinding tussen aandacht (in opvoeding en onderwijs) en spiritualiteit, zoals uitgewerkt in de lezing van Van Crombrugge, sprak mij erg aan. Het prachtige boek *Pedagogiek van de aandacht* (Tom Roumen) ligt nu dan ook open op m'n bureau!

Wat mij trof, was hoe betrokken en gemotiveerd de aanwezige leerkrachten waren. En uit de gesprekken werd me wel duidelijk dat de conferentie die motivatie alleen maar versterkt. Het kan haast niet anders dan dat dit uitstraalt naar de leerlingen toe!

Gerdien Bertram-Troost, assistent professor aan de faculteit der psychologie en pedagogiek van de VU

